

IV. SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

PROFESOR ALEKSANDER CHARYTONOWICZ MACHNIENKO DOKTOREM HONORIS CAUSA UNIwersytetu IM. A. MICKIEWICZA W POZNANIU

W dniu 10 maja 1971 r. w Małej Auli Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w obecności senatu uniwersyteckiego i zebranych gości, miała miejsce podniosła uroczystość nadania stopnia doktora honoris causa profesorowi doktorowi Aleksandrowi Charytonowiczowi Machnience.

Profesor doktor Aleksander Charytonowicz Machnienko urodził się dnia 31 X 1925 r. w Moskwie. W czasie walki z najazdem hitlerowskim brał udział w szeregach Armii Czerwonej w wyzwaniu Rumunii, Węgier i Jugosławii. Kilkakrotnie ranny, zdemobilizowany został w 1946 r. W tym też roku rozpoczął studia w Moskiewskim Instytucie Prawniczym. Po ich ukończeniu w 1950 r., rozpoczyna błyskotliwą karierę naukową. W 1955 r. zostaje kandydatem nauk, w 1958 r. docentem, w 1963 r. doktorem, a w 1964 r. profesorem. Obecnie profesor Machnienko jest kierownikiem Katedry Prawa Państwowego w Wszechzwiązkowym Zaocznym Instytucie Prawniczym w Moskwie.

Prace profesora Machnienki cechuje oryginalność rozwiązań, śmiałość teoretyczno-polityczna oraz rzetelność w gromadzeniu źródeł i literatury. W całej działalności naukowej profesor Machnienko wykazuje szczególne zainteresowanie ustrojem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Uroczystość nadania profesorowi Machnience najwyższej godności uniwersyteckiej otworzył Rektor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza profesor doktor Czesław Łuczak.

Po powitaniu dostojnego doktora oraz zebranych gości, rektor zakomunikował, że przychylając się do uchwały Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM z 11 II 1969 r. Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego wyraził w dniu 12 II 1971 zgodę na nadanie profesorowi doktorowi Aleksandrowi Charytonowiczowi Machnience stopnia doktora honoris causa.

Dziekan Wydziału Prawa i Administracji UAM prof. dr Zbigniew Radwański podkreślił na wstępie szczególne znaczenie tej uroczystości. Pierwszy bowiem raz w historii Wydziału, to wyjątkowe wyróżnienie spotyka radzieckiego prawnika. Rada Wydziału podejmując inicjatywę promocji profesora Machnienki, chciała podkreślić m. in. żywą więź, jaka łączy poznański ośrodek naukowy z nauką radziecką. Owa więź wylasta ze wspólnych dążeń, tych samych metod naukowych i ze wspólnej ideologii socjalistycznej ożywionej prawdziwie pojętym humanizmem. Oprócz jednak tego symbolicznego znaczenia, nadanie stopnia doktora honoris causa stanowi wyraz uznania dla osoby i zasług profesora Machnienki, wybitnego prawnika radzieckiego, który wiele prac poświęcił badaniu polskich instytucji prawnych oraz wiele prac polskich prawników przetłumaczył na język rosyjski, dzięki czemu osiągnięcia polskiej myśli prawniczej oraz rezultaty polskich doświadczeń zostały udostępnione ogromnemu kręgowi odbiorców na świecie władających językiem rosyjskim.

Na zakończenie dziekan prof. dr Radwański kierując słowa pod adresem dostojnego doktora stwierdził: „Niechaj ten dyplom doktorski z zawieszonym u jego

spodu srebrzystym orłem polskim, będzie dla Pana zachętą do podjęcia dalszych wysiłków, uwieńczonych równie wybitnymi osiągnięciami".

Po tym wystąpieniu głos zabrał promotor prof. dr Adam Łopatka, który szeroko przedstawił osiągnięcia naukowe prof. dr Aleksandra Charytonowicza Machnienki, oraz odczytał treść dyplomu (treść przemówienia drukujemy poniżej).

Po wręczeniu dyplomu przez rektora UAM głos zabrał nowo promowany doktor. Profesor Machnienko, który biegle włada językiem polskim, w tym też języku podziękował za zaszczytne wyróżnienie. Nadany Mu tytuł *doctora honoris causa* uważa on za wyróżnienie dla całej nauki radzieckiej, nauki, która rozwijając się dynamicznie nie tylko udostępnia rezultaty swych badań, lecz chętnie korzysta z osiągnięć naukowców krajów socjalistycznych. W Związku Radzieckim szeroko są znane prace polskich profesorów z zakresu prawoznawstwa.

Profesor Machnienko zwrócił uwagę na coraz pilniejszą potrzebę prowadzenia badań prawnoporównawczych, zwłaszcza w zakresie prawa państwowego. Nadane Mu wyróżnienie traktuje jako zachętę dla podjęcia dalszych prac naukowo-badawczych w tej dziedzinie.

Tadeusz Smoliński

ALEKSANDER CHARYTONOWICZ MACHNIENKO JAKO UCZONY

Dziekan prof. dr Z. Radwański nakreślił w swoim przemówieniu drogę życiową naszego dzisiejszego dostojnego doktora oraz przedstawił ogólne racje, które sprawiły, że wręczamy prof. dr. A. Machnience dyplom doktora *honoris causa* UAM. Mnie przypadł zaszczyt zarysować racje naukowe, które leżą u podłoża naszej uroczystości.

Do 1945 r. świat socjalistyczny składał się jedynie ze Związku Radzieckiego i Mongolskiej Republiki Ludowej. W latach 1944 - 1945 na socjalistyczną drogę rozwoju wkroczyła grupa państw europejskich: Polska, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Jugosławia, Albania i Bułgaria. W 1948 r. powstała Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, w 1949 r. CHRL i NRD, w 1954 r. Wietnamska Republika Demokratyczna. W 1959 r. na socjalistyczną drogę rozwoju wkroczyła Republika Kuby. W ten sposób świat socjalistyczny objął dotychczas 14 państw. Powstała nowa jakość w sytuacji światowej. Oprócz płaszczyzny stosunków między światem kapitalizmu i socjalizmu pojawiła się szeroka płaszczyzna stosunków wzajemnych między państwami świata socjalistycznego. Stało na porządku dziennym już nie tylko w ujęciu teoretycznym, ale jak najbardziej praktycznym, zagadnienie dróg do socjalizmu poszczególnych krajów. Ujawniło się poważne znaczenie czynnika narodowego jako wyznacznika drogi do socjalizmu każdego kraju. Stała na porządku dziennym sprawa form politycznych i państwowych optymalnych w danych warunkach dla poszczególnych państw świata socjalistycznego. Wszystkie te nowe zagadnienia nie mogły pozostać bez odzewu ze strony socjalistycznej nauki prawa.

Te nowe zadania na czas i konsekwentnie podjął jako jeden z pierwszych i jako jeden z nielicznych prof. dr A. Machnienko. Cała dotychczasowa Jego droga życiowa jako badacza i pedagoga świadczy, że poświęcił się bez reszty badaniu i porównywaniu ustrojów politycznych i państwowych krajów socjalistycznych. Według zgodnej oceny specjalistów radzieckich i zagranicznych, w tym i uczonych polskich A. Machnienko uzyskał w tej dziedzinie rezultaty liczące się w świecie. Dzięki swoim badaniom rozszerzył i w znacznym stopniu zmienił horyzonty radzieckiej nauki prawa państwowego. Zainicjował zainteresowanie dla badań prawnoporównawczych w wielu socjalistycznych państwach europejskich, pomagając dobrym przykładem rozwijać te badania poza granicami ZSRR.

Przypomnijmy ważniejsze dzieła prof. A. Machnienki. W 1955 r. ujrzała światło dzienne pierwsza Jego monografia: *Ustrój państwowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. W 1962 r. ukazała się na rynku książka: *Organy przedstawicielskie władzy państwowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. W 1964 r. prof. A. Machnienko ogłosił fundamentalną pracę pt. *Podstawowe instytucje prawa państwowego europejskich krajów demokracji ludowej*. Książka ta została wydana także po polsku w 1967 r. przez PWN. W 1959 r. pod redakcją prof. A. Machnienki ukazał się napisany w połowie przez niego podręcznik akademicki pt. *Prawo państwowe krajów demokracji ludowej*. W 1970 r. ukazał się całkowicie napisany przez A. Machnienkę podręcznik pt. *Prawo państwowe zagranicznych krajów socjalistycznych*. Rzecz godna uwagi, że jest to podręcznik napisany wg oryginalnego ramowego programu nauczania, którego autorem jest także A. Machnienko.

Prof. A. Machnienko jest autorem ponad 100 poważnych studiów i artykułów naukowych, zamieszczonych w najpoważniejszych czasopismach fachowych ZSRR oraz częściowo także za granicą. Kilka z tych studiów zostało ogłoszonych w różnych pismach prawniczych polskich. Wyjątkową doniosłość naukową miało m. in. studium ogłoszone w 1963 r. pt. *System wielopartyjny i front narodowy w krajach demokracji ludowej*. Przedmowę znaczenie teoretyczne ma także artykuł A. Machnienki ogłoszony w 1963 r. w czasopiśmie *Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo* nr 12 pt. *O przedmiocie i pojęciu socjalistycznego prawa państwowego*.

Każda książka A. Machnienki była wielokrotnie recenzowana w czasopismach fachowych radzieckich i zagranicznych. Trudno tu przytaczać opinie recenzentów. Wszystkie one są zgodne w podkreślaniu oryginalności dzieł prof. A. Machnienki, jego śmiałości teoretycznej i politycznej, jego rzetelności i pracowitości w gromadzeniu źródeł i literatury.

Wielkim wkładem w rozwój socjalistycznej nauki prawa jest wypracowanie przez A. Machnienkę nowej metody badań i nauczania prawa państwowego państw socjalistycznych. W 1966 r. legła ona u podstaw obowiązującego w ZSRR programu ramowego nauczania tego przedmiotu. Zgodnie z tą metodą, zamiast, jak poprzednio, po kolei omawiać pobieżnie ustrój każdego państwa socjalistycznego, omawia się poszczególne podstawowe instytucje prawa państwowego państw socjalistycznych. Poszukuje się przy tym tych cech owych instytucji, które są właściwe każdemu państwu socjalistycznemu; cech które przysługują omawianej instytucji w określonej grupie państw i wreszcie cech indywidualnych dla poszczególnych państw. Poglądna to wydatnie tok wykładu, nasyca go treściami ogólnoteoretycznymi, pozwala na znaczne skrócenie objętości podręcznika.

Prof. A. Machnienko ma poważny wkład w doskonalenie radzieckiego prawa państwowego. Jako konsultant Prezydium Rady Najwyższej ZSRR opiniował i redagował teksty licznych ustaw i dekrétów. Jest także wybitnym działaczem w zakresie organizacji nauki radzieckiej. Pracuje jako członek Rady Naukowej AN ZSRR pod nazwą: Prawidłowości rozwoju państwa, zarządzania i prawa. Jest członkiem Rady Naukowo-Metodologicznej dla Spraw Prawoznawstwa przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego i specjalnego średniego ZSRR oraz wielu innych komisji i rad tego typu.

Prof. A. Machnienko wielką uwagę przywiązuje do badań naukowych za granicą. Pobyty zagraniczne wykorzystuje przy tym także dla wygłaszania wykładów i odczytów naukowych. Wystarczy tu przypomnieć, że występował z wykładami wielokrotnie w Polsce, Czechosłowacji, Rumunii, Senegal, Luksemburgu. Był przez rok profesorem prawa konstytucyjnego na Uniwersytecie Orańskim w Algierii.

Nasz dostojny dzisiejszy doktor honorowy przejawia szczególne zainteresowanie ustrojem politycznym Polski Ludowej. Świadczą o tym choćby wymienione tytuły jego monografii. Dzięki niemu dziesiątki tysięcy prawników radzieckich zapoznało się z naszym państwem i jego problemami prawno-ustrojowymi. Czyni to

w trosce o właściwe wykształcenie prawników radzieckich i o rozwój radzieckiej nauki prawa. Nie jest to jednak obojętne dla naszych interesów państwowych, ani dla naszej nauki prawa. Prof. A. Machnienko ma także poważne zasługi w przyswojeniu czytelnikom radzieckim wielu prac naukowych polskich prawników. Między innymi przełożył na j. rosyjski książkę G. L. Seidlera, *Doktryny prawne imperializmu* w 1959 r. W tymże roku w jego przekładzie ukazała się w ZSRR książka J. Sta-Dościaka pt. *Prawne formy działalności administracyjnej*. W 1965 przełożył tegoż autora książkę pt. *Elementy nauki zarządzania*. Nadto przyswoił nauce radzieckiej ponad 20 artykułów prawników polskich. Jest też stałym niemal recenzentem książek prawniczych polskich w czasopismach radzieckich.

Nadajemy więc doktorat honorowy naszego Uniwersytetu nie tylko wielkiemu uczonemu radzieckiemu, ale także mądrym i wiernemu przyjacielowi socjalistycznej Polski.

Prof. dr A. Machnienko ma zaledwie 45 lat. Większość twórczego życia naukowego jest przed nim. Jest więc doktorem honorowym nie tylko z powodu wielkich dotychczasowych osiągnięć naukowych, jest także doktorem honorowym wielkich nadziei. W realizacji tych nadziei będą zawsze towarzyszyć prof. A. Machniencie nasze uczucia przyjaźni i sympatii.

Adam Łopatka

JUBILEUSZ PROFESORA ANTONIEGO SKOWROŃSKIEGO

Osoba profesora dr. hab. Antoniego Skowrońskiego, którego jubileusz czterdziestopięciolecia pracy naukowej i przemysłowej przypada właśnie w tym roku, związana jest od wielu lat z wyższym szkolnictwem ekonomicznym oraz z przemysłem wielkopolskim.

Prof. Skowroński urodził się w 1901 r. Po ukończeniu Uniwersytetu Poznańskiego uzyskał w 1923 r. stopień doktora nauk ekonomiczno-politycznych na tymże uniwersytecie na podstawie pracy *Władysław Ochenkowski jako ekonomista* wyróżnionej medalem naukowym. Stopień naukowy docenta uzyskał w 1959 r., a tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego w 1966 r.

Zmuszony w czasie studiów z powodu trudnych warunków materialnych do pracy zarobkowej Jubilat łączył pracę naukową z działalnością praktyczną, zajmując w przemyśle spożywczym coraz wyższe stanowiska. Z chwilą zajęcia Poznania przez okupanta niemieckiego prof. Skowroński znalazł się w przejściowym obozie, a następnie przedostał się do Warszawy, gdzie w dalszym ciągu łączył pracę w przemyśle z działalnością naukową. Po powstaniu warszawskim i pobycie w obozie pruszkowskim prof. Skowroński przybył w lutym 1945 r. w grupie Delegata Rządu do Poznania. Z nominacji Ministra Apropozycji i Handlu zajmował tu stanowisko dyrektora Państwowego Zjednoczenia Przemysłu Spożywczego na okręg poznański i zielonogórski, przyczyniając się do odbudowy ze zniszczeń wojennych oraz rozwoju tego ważnego przemysłu.

W roku akad. 1946/47 prof. Skowroński objął wykłady w Wyższej Szkole Handlu Morskiego w Sopocie. W latach akademickich 1947 - 1951 został kierownikiem Zakładu, a następnie Katedry Organizacji i Kierownictwa Przedsiębiorstw w Wyższej Szkole Ekonomicznej (Akademii Handlowej) w Poznaniu. Jubilat położył tu duże zasługi, opracowując program wykładów i zajęć seminaryjnych z ekonomiki przedsiębiorstwa i wydając drukiem pierwszą w Polsce książkę dotyczącą istoty i przedmiotu tej nauki. W tym okresie zajmował także eksponowane stanowisko w kierownictwie Poznańskiej Izby Przemysłowo-Handlowej.

Po dłuższej przerwie w pracy, spowodowanej ciężkim wypadkiem samochodowym, prof. Skowroński został kierownikiem Samodzielnej Pracowni Instytutu Przemysłu Drobnoego i Rzemiosła, a następnie od 1960 r. kierownikiem Zakładu Ekonomiki Przedsiębiorstwa na Wydziale Inżynieryjno-Ekonomicznym Transportu Politechniki Szczecińskiej. Od 1963 r. został na tejże politechnice kierownikiem Katedry Ekonomiki Przemysłu i Przedsiębiorstwa Przemysłowego, której był inicjatorem i organizatorem. Katedra ta w końcu 1970 r. przekształcona została na Instytut Ekonomiki Przemysłu. Także na tej uczelni Jubilat przyczynił się wielce dzięki swoim publikacjom do rozwoju ekonomiki przedsiębiorstwa, teorii organizacji i zarządzania oraz ekonomiki przemysłu. Wykładał tam wszystkie te trzy przedmioty przez kilka lat do chwili wyszkolenia przez siebie nowych wykładowców.

Prof. Skowroński brał też żywy udział w działalności społecznej i naukowo-popularyzacyjnej. Był przez okres siedmiu lat sekretarzem naukowym Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego jako jego współzałożyciel, a następnie przez okres trzyletni prezes Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa. Wykładał przez szereg lat na kursach szkoleniowych w Poznaniu, Szczecinie i Bydgoszczy, a jako doradca państwowego przemysłu prof. Skowroński prowadził w ciągu kilkunastu lat także wykłady w przedsiębiorstwach państwowych. Jest promotorem kilku zakończonych i otwartych przewodów doktorskich. Z jego seminariów poznańskich i szczecińskich wyszło około 300 prac magisterskich, wyróżniających się nowoczesną tematyką gospodarczą i organizacyjną.

Twórczość prof. Skowrońskiego dotyczy z jednej strony historii rozwoju myśli ekonomicznej, a z drugiej ekonomiki przemysłu i ekonomiki przedsiębiorstwa oraz teorii organizacji i metod podejmowania decyzji. Jubilat opublikował ogółem 11 książek oraz 12 prac o charakterze rozpraw. Do szczególnie cennych pozycji, poza wymienioną odznaczoną medalem naukowym pracą doktorską, należą książki na tematy: *Poglądy gospodarcze Edwarda Taylora*, *Polski przemysł winiarski*, *Przemysł spożywczy w województwie zielonogórskim i wytyczne jego aktywizacji*, *Nowoczesne zasady organizacji przedsiębiorstw*, *Kierownik naczelny i kontrola kierownicza w przedsiębiorstwie przemysłowym* oraz *Metody podejmowania decyzji w przedsiębiorstwie*. W ostatnim czasie Jubilat wydał poza tym dwie podstawowe części *Ekonomiki przedsiębiorstwa*, stanowiące zwarty i nowoczesny system tej tak ważnej dla życia praktycznego dyscypliny.

W ciągu wielu lat swej działalności prof. Skowroński poświęcił też wiele wysiłku pracy społecznej. Kierując pracami Izby Przemysłowo-Handlowej oraz zrzeszeń gospodarczych przyczynił się wielce do organizowania fachowych kursów szkoleniowych i akcji społeczno-popularyzacyjnych. Brał udział w pracach Komitetu Odbudowy Warszawy, Polskiego Komitetu Żywnościowego, Wojewódzkiego Komitetu Obronców Pokoju, a także szeregu rad naukowych, między innymi uczestniczył w Radzie Naukowo-Ekonomicznej przy PWRN w Szczecinie i w Radzie Naukowej Międzynarodowych Targów Poznańskich.

Prof. Skowroński został odznaczony Medalem Naukowym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Zasługi, Złotą Odznaką Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Złotą Odznaką Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa, Złotą Odznaką Politechniki Szczecińskiej, Honorową Odznaką za Zasługi dla Województwa Koszalińskiego i innymi odznaczeniami.

Z okazji jubileuszu czterdziestopięciolecia pracy naukowej i przemysłowej prof. Skowrońskiego, zbiegającej się z siedemdziesięcioletnią rocznicą Jego urodzin życzymy Mu dalszej twórczej pracy naukowej, owocnej działalności dydaktycznej oraz dobrego zdrowia i wszelkiej pomyślności.

REGIONALNE KONFERENCJE NAUKOWE
ZORGANIZOWANE PRZEZ INSTYTUT NAUK POLITYCZNYCH UAM
W ROKU AKADEMICKIM 1970/1971

W roku akademickim 1970/71 odbyły się w Poznaniu cztery konferencje regionalne zorganizowane prze INP-UAM. W konferencjach tych oprócz pracowników naukowych, wykładowców, doktorantów Instytutu i Studium Nauk Politycznych UAM udział brali pracownicy Studiów Nauk Politycznych Wyższej Szkoły Morskiej w Szczecinie, Politechniki Szczecińskiej, Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie, Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Szczecinie, Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Zielonej Górze, Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie oraz uczelni poznańskich: PWSSP, PWSM, WSWF, WSN, Politechniki Poznańskiej, Akademii Medycznej, WSR, WSE oraz Centrum Szkolenia Służb Kwatermistrzowskich WP.

Pierwsza konferencja w dniu 25 I 1971 r. poświęcona była problemom bezpieczeństwa europejskiego. Obrady otworzył dyrektor Instytutu Nauk Politycznych UAM prof. dr A. Łopatka. Pierwszy referat pt.: „Postawy społeczeństwa zachodniemieckiego wobec układu o podstawach normalizacji stosunków między Polską a NRF” wygłosił dr Czesław Mojsiewicz (UAM). Referent przedstawił okoliczności, które doprowadziły do zawarcia układu PRL — NRF z dnia 7 XII 1970 r. Następnie omówił stanowisko najsilniejszej partii politycznej w NRF, CDU/CSU wobec układu, zwracając szczególną uwagę na taktykę czołowych przedstawicieli chadecji i motywy, którymi się kierują zwalczając „wschodnią” politykę koalicji SPD/FDP. Referent podkreślił, że głównym przeciwnikiem porozumienia z Polską jest skrajna prawica reprezentowana przez NPD. Z kolei omówił on stosunek kościołów w NRF do układu. Przedstawił też postawy polityczne młodzieży zachodniemieckiej. Autor zwrócił uwagę na rolę Bundeswehry, będącej ostoją prawicy. W zakończeniu wskazał na trudności jakie napotyka polityka kanclerza W. Brandta i przedstawił horoskopy na przyszłość.

Po referacie wywiązała się ożywiona dyskusja, w której udział wzięło kilkunastu mówców. Większość z nich podkreślała znaczenie układu między Polską a NRF, przy czym zwracano uwagę nie tylko na aspekty natury politycznej, ale także psychologicznej i propagandowej. Dr M. Szczepaniak stwierdził, że analizując postawy społeczeństwa zachodniemieckiego wobec układu, trzeba zwrócić baczną uwagę na opinie innych społeczeństw zachodnioeuropejskich, bowiem znaczenie układu wykracza daleko poza ramy stosunków dwustronnych. Zdaniem mgr R. Wieruszewskiego zawarcie układu spowodowało polaryzację sił politycznych w NRF, gdyż stosunek do układu jest sprawdzianem faktycznych intencji i celów poszczególnych ugrupowań i partii politycznych. Dyskutanci rozważali też szanse na ratyfikację układu przez NRF. Na zakończenie głos zabrał ponownie dr Cz. Mojsiewicz.

Drugi referat wygłosił dr Jerzy Tarianowski (UAM) pt.: „Rola sojuszy między państwami socjalistycznymi w umacnianiu bezpieczeństwa europejskiego”. Autor stwierdził, że główną przyczyną powstania systemu sojuszy dwustronnych europejskich państw socjalistycznych było dążenie do zabezpieczenia się na wypadek agresji. Również u podstaw Układu Warszawskiego było to samo dążenie, w związku z sytuacją jaka powstała po ratyfikacji układów paryskich z 1954 r. Następnie referent przedstawił zasadnicze postanowienia układów zawartych od 1964 r., w którym to roku zawarto pierwszy sojuszniczy układ dwustronny między ZSRR i NRD. W dalszej części referatu przedstawiono analizę tych układów, z punktu widzenia ich związków z zasadą bezpieczeństwa europejskiego. Autor podkreślił ich znaczenie dla tego bezpieczeństwa oraz omówił propozycje państw członków Układu War-

szawskiego dotyczące zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w Europie.

W dyskusji stwierdzono, że praktyka polityczna potwierdziła słuszność idei leżących u podstaw układów dwustronnych. Stanowią one bowiem skuteczną zapórę dla militarystycznych i odwetowych dążeń niektórych kół na Zachodzie. Mgr J. Silski stwierdził, że szczegółowa analiza tekstów układu potwierdza ich wyłącznie obronny charakter. Dr E. Podbierowa zwróciła uwagę na wpływ, jaki sojusze między państwami socjalistycznymi miały na zmianę polityki państw imperialistycznych. Mówcy omawiali też szanse na zwołanie ogólnoeuropejskiej konferencji pokojowej. Zwrócono uwagę na destrukcyjną rolę Stanów Zjednoczonych AP, które utrudniają realizację odprężeniowych dążeń w Europie. Dyskusję podsumował dr J. Tyranowski.

Kolejna konferencja odbyła się dnia 15 II 1971 r. Celem jej było omówienie polityki gospodarczej i społecznej PRL. W obradach uczestniczył dr Artur Bodnar, p. o. dyrektor Centralnego Ośrodka Metodycznego SNP w Warszawie oraz prof. dr Z. Salwa jako przedstawiciel Wydziału Oświaty i Nauki KC PZPR.

Referat pt.: „Aktualne problemy polityki gospodarczej w Polsce” wygłosił doc. dr Wacław Radkiewicz (WSR-Poznań). Wystąpienie poświęcił on omówieniu dwóch kwestii: 1) stosunkowi między produkcją a konsumpcją i ich społecznemu uwarunkowaniu, 2) organizacji zarządzania działalnością gospodarczą. W pierwszej części referent wskazał na niedocenianą dotychczas w Polsce rolę konsumpcji jako dźwigni i warunku rozwoju gospodarczego. Konsumpcji przeznaczono jedynie rolę amortyzatora trudności gospodarczych, środka łagodzenia napięć na rynku. Wynikało to z faktu prowadzenia tzw. „produkcji dla produkcji”, z założenia, że niezaspokajanie potrzeb konsumpcyjnych ludności przynosi korzyści.

Obecnie zmiany w polityce gospodarczej opierają się na szczegółowej analizie tych związków. W drugiej części wystąpienia referent wskazał na rolę i funkcję zarządzania, jako czynnika sprawczego, od którego m. in. zależy postęp ekonomiczny. Autor podkreślił pragmatyczny charakter polityki w ostatnim okresie.

Zabierając głos w dyskusji doc. dr hab. S. Wykrętowicz wskazał na dwie fazy rozwoju gospodarczego PRL. W fazach tych, odpowiadających zasadniczym etapom rewolucji przemysłowej, inny był typ czynników wzrostu, a tym samym różne podejście do funduszu spożycia i akumulacji. Doc. dr T. Langer próbował, odpowiedzieć na pytanie: czy rewolucja naukowo-techniczna i intensywny rozwój gospodarczy pociągnie za sobą zmiany w aparacie władzy? W dyskusji poruszono także problem prawidłowego stosowania w praktyce życia gospodarczego zasady centralizmu demokratycznego i zasady planowości (mgr J. Tereszyński), zagadnienie trudności w koordynacji planów gospodarczych i ich wpływ na kształtowanie socjalistycznych stosunków produkcji (dr A. Jasiewicz), relację między centralizmem a demokratyzmem przy jednoczesnym lansowaniu tezy o jednoosobowym kierownictwie w warunkach demokracji gospodarczej (płk mgr Z. Kwiatkowski). Dr A. Bodnar wskazał na rolę czynników ekstensywnych w dalszym rozwoju gospodarczym i konieczność podporządkowania ich czynnikom intensywnym. Omówił on także przyczyny wzrostu kapitałochłonności w PRL i wskazał na środki i metody mające im zapobiegać w przyszłości.

Kolejny referat pt.: „Zadania polityki społecznej w okresie intensyfikacji rozwoju gospodarczego w Polsce” wygłosił doc. dr Włodzimierz Piotrowski (UAM). Poruszył on następujące zagadnienia: 1) Pojęcie i realizacja polityki społecznej w państwach kapitalistycznych i socjalistycznych, 2) Cechy polityki społecznej w okresie intensywnego rozwoju, 3) możliwości i środki zaspokajania potrzeb społecznych w zakresie: polityki zatrudnienia, ochrony pracy, polityki mieszkaniowej. W dyskusji mgr T. Magacz wskazał na istotny jego zdaniem paradoks istniejący między tendencją do zahamowania aktywności zawodowej kobiet a przyspieszeniem

tempa i rozmiarem ich kształcenia zawodowego. Doc. dr E. Erasmus stwierdził, że dotychczasowy podział polityki społecznej jest niewystarczający. Konieczny jest również podział wg funkcji, jakie pełni polityka społeczna. Dyskutant omówił też związki między polityką społeczną i oświatową, konsekwencje stąd wynikające oraz potrzebę prowadzenia rozważań nad polityką społeczną w kategoriach ideologicznych. Płk mgr Z. Kwiatkowski omówił zastosowanie zasady egalitaryzmu w polityce społecznej. Do poszczególnych problemów poruszonych w dyskusji ustosunkował się doc. dr W. Piotrowski.

Trzecia konferencja, w dniu 8 III 1971 r. poświęcona była integracji politycznej i wojskowej państw socjalistycznych.

Pierwszy referat wygłosił dr Czesław Mojsiewicz pt.: „Układ Warszawski jako czynnik stabilizacji w Europie”. Omówił on genezę powstania Układu i wymienił szereg inicjatyw pokojowych, których autorami były państwa członkowskie Układu Warszawskiego. Szerzej omówił inicjatywę zwołania konferencji bezpieczeństwa europejskiego. Do podstawowych zadań tej konferencji zaliczył następujące: 1) utrwalenie status quo w Europie, 2) rozszerzenie współpracy między krajami europejskimi, 3) dążenie do rozładowania napięcia między Układem Warszawskim a NATO. Mówca wskazał na istotne znaczenie Układu Warszawskiego, który pozwala na stabilizację pozycji Polski w Europie.

Drugi referat wygłosił dr Jerzy Tyranowski (UAM) pt.: „Zagadnienia prawne Układu Warszawskiego”. Autor skupił się na następujących problemach: 1) obowiązywanie układu, 2) współpraca dyplomatyczna w ramach układu, 3) obowiązek pomocy wzajemnej państw członków Układu, 4) charakter prawny Układu Warszawskiego. Referent podkreślił, że Układ Warszawski jest zgodny z kartą NZ, wprowadza bowiem obowiązek samoobrony zbiorowej. Można go określić jako regionalny układ sojuszniczy.

Trzeci referat przedstawił płk mgr B. Więclawski (CSSK-Poznań) pt.: „Podstawowe założenia doktryny wojennej państw Układu Warszawskiego”. Referent stwierdził, że doktryna wojenna powinna określić charakter przeciwnika, metody jego działania i znaleźć sposoby przeciwdziałania.

W dyskusji poruszono między innymi problem różnic, które występują pomiędzy państwami socjalistycznymi. Różnice te kształtują się na bazie historycznego rozwoju (płk mgr Z. Kwiatkowski). Wskazywano na Układ Warszawski jako na formalno-prawny wyraz politycznej i militarnej integracji europejskich państw socjalistycznych. Dr J. Tyranowski występując jako dyskutant stwierdził, że Układ Warszawski można traktować jako nadbudowę politycznej i wojskowej integracji. Wskazał na charakter Układu jako bloku polityczno-wojskowego. Dr Cz. Mojsiewicz zwrócił uwagę, że w przypadku państw socjalistycznych integracja gospodarcza wyprzedzona została przez militarną. Mówca podkreślił wzrost znaczenia człowieka we współczesnej wojnie. Płk mgr B. Więclawski stwierdził, że daje się odczuć brak opracowań na temat doktryny wojennej.

Kolejny referat wygłosił dr hab. Marian Guzek (WSE-Poznań) pt.: „Rola RWPG w procesie integracji gospodarczej państw Socjalistycznych”. Referent zwrócił uwagę na sprawę dynamiki wymiany handlowej w krajach RWPG. Zdaniem mówcy, konieczna jest dalsza poprawa koordynacji planowania w skali międzynarodowej i przyznanie większych uprawnień niższym jednostkom organizacyjnym.

Ostatni referat wygłosił dr Jan Sandorski (UAM) pt.: „Prawne problemy integracji gospodarczej państw socjalistycznych”. Wskazał na współzależność między integracją polityczną i gospodarczą. Jako prawno-międzynarodowe narzędzie tej integracji mówca wymienił: 1) międzynarodowe organizacje państw socjalistycznych, 2) dwustronne komisje współpracy gospodarczej, 3) dwustronne umowy o koordynacji planów gospodarczych, specjalizacji i kooperacji, 4) umowy zapewniające prawidłową realizację zobowiązań państw socjalistycznych w dziedzinie integracji

międzynarodowej. Referent omówił też zasadę jednomyślności obowiązującą w RWPG, oraz problem odpowiedzialności prawnej za niewykonanie lub niewłaściwe wykonanie umów.

W dyskusji ustosunkowano się do szczegółowych problemów poruszonych w referatach. Zwrócono uwagę na nie wykorzystane możliwości udziału Polski w obrotach handlowych krajów RWPG. Zdaniem mgr R. Wegnera realizacja programu kompleksowej integracji zależy od uporządkowania gospodarki w poszczególnych krajach. Mgr J. Tereszczyński podał prognozy rozwoju gospodarczego i handlu zagranicznego na lata 1970 - 1975. Dyskusję podsumował dr hab. M. Guzek.

Czwarta konferencja odbyła się w dniu 5 IV 1971 r. Celem jej było omówienie roli PZPR w budownictwie socjalistycznym w Polsce. Pierwszy referat pt.: „Rola PZPR w Polsce” wygłosił dr Michał Sadowski (Agencja Interpress). Autor zwrócił uwagę na ogromny postęp, jaki dokonał się we wszystkich dziedzinach życia społecznego w Polsce Ludowej, Stwierdził, że bazą dla przemian społecznych są przemiany gospodarcze. W Polsce szeroko zakrojona industrializacja kraju pociągnęła za sobą awans społeczny szerokich warstw. Nastąpiło upowszechnienie nauki, oświaty i kultury. Pociągnęło to za sobą daleko posunięte procesy integracyjne, zarówno narodowe, jak i ideowo-polityczne. Referent posługując się danymi statystycznymi stwierdził, że dynamika rozwoju PZPR i jej skład osobowy świadczą o ogólnonarodowym charakterze tej partii. Równocześnie wskazał na rolę rozwoju demokracji socjalistycznej i udziału społeczeństwa w budownictwie socjalizmu w naszym kraju.

Kolejny referat wygłosił doc. dr Tomasz Langer (UAM) pt.: „Demokracja a kierownicza rola partii komunistycznej w stosunku do państwa”. Omówił on ogólne pojęcie demokracji i wymienił podstawowe cechy ustroju demokratycznego. Z kolei przedstawił stosunki między demokracją a dyktaturą proletariatu. Umieścił kierowniczą rolę partii w systemie demokracji i dyktatury proletariatu. Autor przypomniał założenia leninowskiego modelu kierowniczej roli partii, ustosunkowując się także do koncepcji rumuńskiej i jugosłowiańskiej. Zwrócił uwagę na trudności w funkcjonowaniu modelu leninowskiego w Polsce i wyjaśnił ich przyczyny. Zanalizował zjawiska zastępowania aparatu państwowego przez partyjny. Wskazał na gwarancje instytucjonalne demokracji i ich stosunek do metod rządzenia. Na zakończenie zarysował perspektywy przyszłościowej kierowniczej roli partii wobec państwa.

Ostatni referat przedstawił doc. dr Andrzej Głowacki i mgr Marek Baumgart (WSR-Szczecin) pt.: „Polityka wojewódzkiej instancji partyjnej w Szczecinie w okresie wydarzeń grudniowo-stycznowych”. Na wstępie autorzy omówili zasady obowiązujące przy wyborze organów kierowniczych w wojewódzkiej organizacji partyjnej.

Regionalne konferencje nauk politycznych, które odbyły się w 1970/71 r. w Poznaniu, stanowiły kolejny krok na drodze do integracji kadry naukowo-dydaktycznej studiów nauk politycznych, przyczyniając się jednocześnie do podniesienia jej poziomu naukowego. Tematyka omawiana na konferencjach przedstawiana była z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych,

Roman Wieruszewski

SOCJOLOGICZNY ASPEKT AKTYWIZACJI WIEJSKICH I MAŁOMIASTECZKOWYCH SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Problematyka aktywizacji wiejskich i małomiasteczkowych społeczności lokalnych była przedmiotem IX Ogólnopolskiej Konferencji Socjologii Wsi i Rolnictwa, zorganizowanej w Warszawie w dniach od 3-5 XII 1970 r. W przygotowaniu kon-

ferencji partycypowały: Konwersatorium Socjologii Wsi, Instytut Filozofii i Socjologii PAN oraz Sekcja Socjologii Wsi i Rolnictwa Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Obok socjologów w sesji brali aktywny udział etnografowie, urbaniści, ekonomiści, działacze z terenu miasta i powiatu Nowy Sącz, inicjatorzy i organizatorzy eksperymentu nowosądeckiego. Spośród bogatej problematyki, poruszanej w trakcie trwania konferencji, zajmę się tylko niektórymi, wybranymi zagadnieniami.

Bogusław Gałęski, w swoim wprowadzeniu teoretyczno-metodologicznym podkreślił, iż jednym z głównych celów konferencji jest porównanie wyników badań, prowadzonych nad aktywizacją przez socjologów amerykańskich, z osiągnięciami w tej dziedzinie polskiej socjologii. Przy tym referent zwrócił uwagę na odmiennosć podłoża społecznego w Stanach Zjednoczonych w porównaniu z Polską. W USA nigdy nie było klasy chłopskiej, ukształtowanej w formacji feudalnej, nie było też programu niesienia oświaty i kultury dla wsi. Następnie autor przeprowadził interesujące rozważania na temat włączenia badań socjologicznych jako sposobu przyczynienia się do aktywizacji społeczności lokalnej, dając przy tym bogate uzasadnienie, powołując się na liczne przykłady skuteczności tego właśnie sposobu. Akcentując mocno potrzebę aktywizacji proponował on pojmowanie jej, jako szerokiego ruchu społecznego, prowadzącego do zmiany całego społeczeństwa. Za J. Colemanem wyróżnił Gałęski następujące typy sytuacji w procesie aktywizacji, jako środka pobudzającego rozwój społeczny. Są to: a) tożsamość interesów różnych grup; b) nie tożsamość lecz wzajemna zależność interesów; c) konkurencja; d) konflikt interesów który sprawia, iż aktywizacja społeczności lokalnej jest niemożliwa. Wydaje się, że taki układ klasyfikacyjny może mieć zastosowanie również w przypadku społeczeństwa polskiego, z tym jednak zastrzeżeniem, iż należy uwzględnić wszystkie grupy, od których rozwój danej społeczności zależy, nie tylko te, które wchodzą w jej skład, ale i wszystkie pozostałe.

Warto również — zdaniem B. Gałęskiego — podjąć w szerszym stopniu badania nad problemem władzy w społeczności lokalnej. Chodzi tu o próbę określenia walorów, jakimi powinien odznaczać się przywódca, zgodnie z tym, czego od niego oczekuje grupa, której przewodzi. Warto również badać warunki, w jakich powstaje przeksztalcenie, jakie czynniki mu sprzyjają. Referent zwrócił uwagę na to, że przeksztalcenie się pewnej działalności, inicjatywy społecznej w formę instytucjonalną zapewniającą ciągłość działania, jest zarazem końcem działalności spontanicznej. Badania nad aktywizacją społeczności lokalnej są obecnie na etapie wstępnej fazy rozstrzygnięć teoretycznych. Jak dotąd, brakuje rozpatrywania problematyki aktywizacji społeczności lokalnych w sposób pełny, całościowy i praktycznie skuteczny.

Następnie, z problematyką aktywizacji społeczności lokalnych według koncepcji ONZ, zapoznał uczestników konferencji Zygmunt Pióro. Proponuje on używać określenia rozwój (*community development*) zamiast terminu aktywizacja. Słowo aktywizacja oznacza metodę, natomiast określenie „rozwój” wskazuje na cel. Należy chyba zgodzić się z tą propozycją, gdyż głównym powodem, dla którego społeczności lokalne są przedmiotem badań socjologicznych jest znalezienie sposobów ich rozwoju.

ONZ opracowało program rozwoju społeczności lokalnych wraz z metodami, jakimi można go osiągnąć w krajach rozwiniętych i rozwijających się. W różnych krajach powstały osobne ministerstwa do spraw rozwoju społeczności lokalnych; gdzie indziej objęły tę działalność ministerstwa opieki społecznej. Program ten niekiedy jest skorelowany z planem ogólnonarodowym, np. w Indiach. Na terenie Europy program ten najwcześniej wprowadziły Holandia, Włochy, Grecja. W związku z dotychczasowymi doświadczeniami nad stosowaniem planowanego rozwoju społeczności lokalnych, sformułowano szereg wniosków natury ogólniejszej. Między

innymi sędzi się, że centralne plany powinny być dyskutowane w gronie ludzi bezpośrednio zainteresowanych rozwojem konkretnych społeczności. Nieodzowna jest jak najdalej idąca pomoc ze strony władzy w inicjatywach podejmowanych przez ludność wsi i małych miasteczek. Metoda aktywizacji społeczności lokalnych powinna objąć swym zasięgiem rozwój gospodarki, instytucji kulturowych, form samorządu społecznego itp. Spośród czynników ograniczających aktywizację małych społeczności lokalnych szczególnie należałoby brać pod uwagę: 1) wzrastającą rolę agend administracyjnych i municypalnych; 2) rozrost konurbacji na świecie — mieszkańiec wsi współczesnej jest coraz bardziej uzależniony od aparatu władzy w mieście; 3) instytucjonalizację i specjalizację pracy zawodowej. Spośród czynników sprzyjających aktywizacji na podkreślenie zasługuje rozwój oświaty oraz rozwój badań naukowych, a także pozytywna motywacja.

Wyróżnić można następujące kategorie motywacji aktywnego działania w społeczności lokalnej: ideologiczne, utylitarne, członkostwo w grupie oraz motywacje ze względu na personalne zainteresowania. Planowanie społecznego rozwoju — zdaniem Z. Pióro — obejmuje nie tylko zagadnienia gospodarcze, lecz także ich społeczne implikacje, zatem wszystkie działania muszą być ze sobą skoordynowane. System planowania ekonomicznego, ujmowanego niezależnie od innych dziedzin i wewnętrznie zamkniętego w praktyce na ogół zawodzi.

Z problematyką wzorów kulturowego uczestnictwa jednostki w życiu społecznym zapoznała zebranych Zofia Sokolewicz. Autorka przedstawiła historię prób posługiwania się terminem wzór kulturowy, jako metodą wyjaśniania ludzkich zachowań, poczynszy od szkoły historyczno-kulturowej, aż po etnopsychologizm. Ostatecznie jednak w swoich badaniach we wsiach podwarszawskich Z. Sokolewicz zastosowała rozumienie wzoru kulturowego, analogiczne do tego, jakie zaprezentowała Ruth Benedict w swojej pracy „Wzory kultury”.

W związku z tym referatem należy odnotować szersze zagadnienie przydatności badań etnograficznych dla wystarczającego wyjaśniania problematyki związanej z aktywizacją małych społeczności lokalnych. Wspomniany wyżej problem był przedmiotem późniejszej dyskusji. Nasuwają się tu następujące uwagi. Jeśli przyjmuje się rozumienie wzoru kulturowego za Benedict, trzeba niewątpliwie zdawać sobie sprawę z całego szeregu implikacji teoretycznych jakie to za sobą pociąga. Benedict, jak wiadomo, próbowała wyeksplikować zachowanie całej grupy jednym głównym wzorem, niejako naczelną zasadą. Wiadomo też, iż przedmiotem takiej właśnie analizy były społeczności odizolowane od innych, obcych grup. Natomiast współcześnie — a dotyczy to również badanych przez autorkę referatu wsi podwarszawskich — trudno znaleźć jedną zasadę jeden wzór regulujący zachowanie całej społeczności lokalnej. Występuje dziś cały konglomerat wzorów. Nie można się zatem zgodzić z Sokolewicz, iż jedynym wzorem społecznego uczestnictwa w badanych wsiach jest tzw. wzór tradycyjny patriarchalny, analogiczny do tego, jaki występował w czasach feudalnych. Tego typu uproszczenie wiąże się jeszcze z innymi uwarunkowaniami badań prowadzonych przez etnografów. W pracach etnograficznych najczęściej poszukuje się reliktyw. Nabierają one w oczach etnografa szczególnej ważności, toteż trudno się dziwić, że ich działaniem stara się wyjaśnić całe bogate życie grupy lokalnej, w ramach której o reliktych pamiętają już tylko nieliczni, najstarsi jej przedstawiciele. Wiąże się to jeszcze z tym, iż badania etnograficzne niezwykle rzadko spełniają postulat reprezentatywności. Na ogół informacje zbiera się u najstarszych mieszkańców albo u tych, którzy znani są z rozmowności. Jak widać, przydatność badań etnograficznych prowadzonych w oparciu o takie właśnie przesłanki metodologiczne, dla właściwego adekwatnego rozeznania czy naukowej diagnozy rzeczywistości społeczno-kulturowej wsi współczesnej, jest przynajmniej wątpliwa.

Referat Z. Żechowskiego na temat: „Rozwój planowy a aktywizacja społeczności lokalnej”, poświęcony był analizie odmiennego charakteru aktywizacji w Polsce w stosunku do USA. Referent zwrócił uwagę na różnice społeczno-ustrojowe, jako podstawowe determinanty odmienności aktywizacji w obu krajach. W ustroju socjalistycznym, opartym o gospodarkę planową centralnie zarządzaną, aktywizacja małych społeczności napotyka na cały szereg trudności. Chodzi o to, że potrzeby i cele działania planowane centralnie i później faktycznie realizowane bardzo często zupełnie nie pokrywają się z potrzebami odczuwanymi przez małą społeczność. Na podstawie swoich badań w rejonie przemysłowym autor stwierdził duży odływ ludności wykształconej z małych społeczności do dużych ośrodków, słabe poczucie więzi z terenem i ze zbiorowością społeczną. Przedziały i dystanse społeczne należy również zaliczyć do czynników nie sprzyjających aktywizacji. Następnie Z. Żechowski zwrócił uwagę na potrzebę rozpatrywania procesu aktywizacji w ścisłym powiązaniu z formacją społeczno-gospodarczą oraz z systemem władzy w makrostrukturze. Ważne jest również to, w czym posiadaniu i dyspozycji znajdują się ekonomiczne i socjotechniczne środki aktywizacji małych społeczności, czy są w dyspozycji państwa — będąc własnością ogólnonarodową — jak to ma miejsce w Polsce, czy też w rękach prywatnych właścicieli (USA).

W dyskusji Z. Wierzbicki stwierdził, iż powyższy referat jest ściśle związany z rzeczywistością polską. Jego zdaniem, realną szansą przeprowadzenia (aktywizacji) jest rozbudzenie patriotyzmu lokalnego. Do podstawowych trudności w rozwoju małych społeczności zaliczył on odływ ludzi zdolnych, przedsiębiorczych do miast oraz wadliwe planowanie regionalne i powiatowe. Makrosystem stwarza — jego zdaniem — gorsze warunki aktywizacji. Bogusław Gałęski przypomniał, iż obecnie w skład modelu gospodarczego nie wchodzi już jedno ogólnospołeczne przedsiębiorstwo. W konfrontacji z życiem model ten ulega przekształceniom i w związku z tym od nowa powstaje zagadnienie funkcji ośrodków lokalnych. Zdaniem Gałęskiego ustrój oparty o gospodarkę planową stwarza możliwości aktywizacji. Istnieją przecież plany wiejskie. Jednakże możliwości ustrojowe w Polsce nie są jeszcze właściwie i do końca wykorzystane. Sprawność i koszty inwestycji są bardziej efektywne, gdy są inicjowane w oparciu o aktywizację ludności, aniżeli poprzez administracyjne decyzje. Badania nad aktywizacją powinny odpowiedzieć na pytanie, dlaczego tej drogi się nie stosuje.

Z bardzo szerokiego wachlarza poruszanych przez Z. Wierzbickiego problemów w referacie „Próba modelu aktywizacji społeczności lokalnej” warto szczególnie zwrócić uwagę na analizę znaczenia czynów społecznych. Roczna wartość czynów społecznych, stwierdził referent, sięga sumy około 6 mld zł. Czyny społeczne cechują się wieloma ujemnymi zjawiskami. Dominuje budowanie dróg, obejmując 45% wszystkich czynów. Brak w nich stymulacji i wskazywania pola działania. Charakteryzuje je natomiast komenderowanie, co odbiera tej działalności wolontarywny charakter. W czynach społecznych bierze głównie udział ludność wiejska (64% wartości wszystkich czynów społecznych — dane z 1968 r.). Niewłaściwa jest organizacja i przygotowanie czynów, za mały udział młodzieży oraz przesadna sprawodawczość.

Prócz wspomnianych referatów były wygłoszone jeszcze następujące: A. Kutrzeba-Pojnarowa, „Czynniki aktywizacji współczesnej a tradycja historyczna na przykładzie wybranych wsi”; A. Bornus, „Aktywizacja społeczności lokalnej jako proces kulturowy”; K. Kwaśniewski, „Rola autorytetów lokalnych w aktywizacji wsi robotniczych”; R. Gałęcki, „Turystyka a problematyka aktywizacji społeczności lokalnych”; A. Olszewska-Krukowa, „Dwa czynniki aktywizacji małych społeczności (na przykładzie dwóch miejscowości we Francji)”.

Wygłoszono też w czasie trwania konferencji kilka komunikatów. W drugim dniu odbyła się dyskusja na temat tzw. eksperymentu nowosądeckiego z udziałem dzia-

łączy z terenu miasta i powiatu Nowy Sącz. Dyskusja ta naprowadziła na cały szereg interesujących wniosków, co wymagałoby specjalnego opracowania.

W podsumowaniu B. Gałęski nakreślił ogólny program badań nad aktywizacją małych społeczności lokalnych. Chodzi o zbadanie uwarunkowań społecznych aktywizacji i wynikających stąd reguł socjotechnicznych. Jak dotąd brakuje badań nad warunkami ułatwiającymi i utrudniającymi aktywizację. Należy rozstrzygnąć zagadnienie grupy społecznej jako przedmiotu działania w odniesieniu do wioski, małego miasteczka oraz regionu. Trudniejsze natomiast będzie zbadanie działań podejmowanych przez instytucje.

W sumie konferencja powinna przyczynić się do podjęcia nowych badań nad aktywizacją małych społeczności lokalnych.

Jerzy Heymann

INSTITUT NATIONAL D'ÉTUDES DÉMOGRAPHIQUES W PARYŻU. 25 LAT DZIAŁALNOŚCI

Z demograficznego punktu widzenia społeczeństwo francuskie należy uznać za najbardziej zaawansowane w rozwoju. Przeżyło ono swoją rewolucję demograficzną w drugiej połowie XVIII w., o sto lat wcześniej aniżeli społeczeństwo polskie. Wtedy to, w miastach i we wsiach francuskich zanika płodność naturalna, rozpowszechnia się planowanie rodziny; zanotowano też początki starzenia się ludności. W XIX w. i w międzywojennym dwudziestoleciu Francja przeżyła ciężkie kryzysy demograficzne w sensie nadmiernego spadku urodzeń. Opanowała je dzięki rozumnej polityce populacyjnej unikającej drastycznych zakazów i nakazów administracyjnych, eksponując bodźce informacyjne kształtujące pozytywne postawy wobec małżeństwa, dziecka i licznej rodziny, oraz przewidując dla każdej rodziny przywileje ekonomiczne, silnie progresywne w zależności od liczby dzieci. W opanowaniu kryzysów demograficznych i w wypracowaniu polityki ludnościowej Francja zawdzięcza wiele swoim demografom, spośród których znaczna część pracuje w paryskim Instytucie Narodowym Studiów Demograficznych (INED). W bieżącym roku INED obchodzi 25-lecie swego istnienia. Z tej okazji instytucji tej poświęcamy kilka uwag.

W okresie międzywojennego kryzysu demograficznego ożywioną działalność naukową i popularyzacyjną prowadził Adolphe Landry. Kierowany przez niego organ „Alliance nationale contre la dépopulation” był wystawiony na liczne wrogie ataki ze strony ówczesnego społeczeństwa maltuzjańskiego i z tej racji zmieniono jego nazwę na „Alliance pour l'accroissement de la population française”. Innym prekursorem INED była założona przez Alexis Carrela w czasie okupacji Fondation française pour l'étude des problèmes humains. W 1945 r. w jej miejsce założono obecny: Institut national d'études démographiques, którego celem miały być „studia nad problemami demograficznymi we wszelkich aspektach”. Pierwszym dyrektorem został profesor Alfred Sauvy. Dla celów konsultacyjnych i kontrolnych powołano komitet techniczny, złożony z naukowców oraz przedstawicieli życia społecznego i gospodarczego a ponadto radę administracyjną. Instytut podlega Ministerstwu Pracy, Zatrudnienia i Ludności. Aktualnie Instytutem kieruje profesor Jean Bourgeois-Pichat.

W 1945 r. kierownictwo Instytutu postanowiło rozważyć działalność placówki według pewnych zasad, które do dnia dzisiejszego są aktualne. Działalność Instytutu ma charakter przede wszystkim naukowy. Jego pracownicy nie są krępowani względami doktrynalnymi, są jednak zobowiązani do stosowania metod i technik nowoczesnych i aprobowanych przez naukę. Badania demograficzne prowadzi się w aspektach różnych dyscyplin naukowych. Instytut współpracuje z ośrodkami

zagranicznymi, interesuje się problemami demograficznymi francuskimi i międzynarodowymi. Umożliwia odbywanie staży naukowych naukowcom krajowym i zagranicznym, z drugiej zaś strony pracownicy naukowo-badawczy Instytutu mogą pełnić obowiązki, zwłaszcza dydaktyczne, w uczelniach. Na warsztacie badawczym Instytutu znajdują się przede wszystkim problemy wymagające rozwiązywania na co dzień, dalej problemy awangardowe w opinii publicznej i władz oraz takie, które według rozpoznania pracowników Instytutu mogą stać się awangardowe. Z drugiej strony Instytut rezygnuje z badań nad problemami, nawet awangardowymi, jeśli przejmie je inna placówka badawcza.

Wachlarz zagadnień i problemów, które są przedmiotem badań w Instytucie, jest bardzo obszerny. Na czoło wysuwają się zagadnienia typowe dla społeczeństwa zaawansowanego w rozwoju demograficznym: studia empiryczno-analityczne, metodologiczne i teoretyczne nad płodnością i reprodukcją, nad genetyką i eugeniką, nad antykoncepcją i poronieniami oraz nad starzeniem się społeczeństwa.

Poddaje się również badaniu zjawiska społeczne wpływające od strony ilościowej i jakościowej na proces reprodukcji ludności, między innymi zjawisko alkoholizmu oraz sytuację mieszkaniową. Dla potrzeb polityki społecznej i ekonomicznej prowadzone są badania nad strukturami zawodowymi oraz warunkami pracy młodzieży i kobiet, nad poziomem intelektualnym dzieci szkolnych i orientacjami społeczeństwa w zakresie kształcenia dzieci i młodzieży, wreszcie nad ruchem migracyjnym. Charakter poznawczy, metodologiczny i teoretyczny, mają badania historyczno-demograficzne. Metody wypracowane w tej dziedzinie, głównie przez Louis Henry'ego zostały przejęte przez liczne ośrodki badań historyczno-demograficznych w świecie.

Przedmiotem zainteresowań badawczych jest także ludność całego świata, regionów ponadpaństwowych, w tym państw socjalistycznych, krajów trzeciego świata, społeczeństw arfykańskich posługujących się językiem francuskim oraz Kanady. Podejmuje się problemy empiryczno-analityczne o zasięgu międzynarodowym, na przykład koniunktury demograficzne, w których specjalizuje się R. Pressat oraz metody prognozowania w rozmaitych aspektach, rozwijane przez Louis Henry'ego.

Badania empiryczno-analityczne opierają się na źródłach wytworzonych przez Institut National de la Statistique et des Études Économiques odpowiadający naszemu Głównemu Urzędowi Statystycznemu, na źródłach publikowanych w kraju i za granicą, na materiale ankietowym zebrany własnymi siłami oraz na materiale dostarczonym przez lokalnych badaczy w zakresie demografii historycznej. Nieomal permanentne są badania typu ankietowego i sondażowego kierowane przez Alain Girarda. Celem zebrania informacji angażuje się nawet kilkuset ankierów. W toku opracowania jest kilkadziesiąt monografii historyczno-demograficznych parafii miejskich i wiejskich.

Wyniki badań są publikowane przez własne wydawnictwo oraz zleca się je renomowanym wydawcom paryskim. Na czoło wysuwa się seria *Travaux et documents*, w ramach której ukazało się do końca 1970 r. 58 tomów monografii, rozpraw i studiów. W 1970 r. zapoczątkowano nową serię *Démographie et sciences humaines*. Razem z Instytutem jubileusz 25-lecia obchodzi dwumiesięcznik „Population”, pismo o zasięgu światowym. Od 1968 r. wydaje się biuletyn miesięczny „Population et société”, zawierający aktualne informacje źródłowe.

Współpraca międzynarodowa jest realizowana w rozmaitej formie. Wśród publikacji Instytutu, a zwłaszcza na łamach „Population” znajdują się często prace zagranicznych autorów. Wspomniany dwumiesięcznik odnotowuje ważniejsze prace i źródła z kilkudziesięciu krajów. W tej dziedzinie Oraz w zakresie komentarza publikacji niezmiernie bliski Jacques Houdaille (J. Ho.), bliski współpracownik A. Sauvy. Jedynie w 1970 r. na łamach dwumiesięcznika „Population” wystąpił ponad 150 razy jako komentator różnorodnych opracowań.

Współpraca międzynarodowa realizowana jest także przez bibliotekę i dział dokumentacji. Kieruje nimi pani Claude Legeard, ogromnie zasłużona w dziedzinie zbierania publikacji i materiałów, organizacji wymiany międzynarodowej i konsultacji, autorka znakomitej pracy *Guide de recherches documentaires en démographie*. Biblioteka Instytutu ze specjalizacją w' dziedzinie demografii, liczebnością zbiorów, ich międzynarodową różnorodnością oraz frekwencją czytelników krajowych i zagranicznych przoduje w Europie, a może i w świecie.

Uroczystości jubileuszowe Instytutu były skromne. Wzięło w nich udział kilkunastu demografów zagranicznych, spoza Instytutu kilku krajowych demografów i osobistości ze świata nauki, oraz pracownicy. Na program złożyła się jednodniowa sesja naukowa, posiedzenie w siedzibie Institut National de la Statistique et des Études Économiques oraz spotkanie towarzyskie. Personel naukowy, wydawniczy i administracyjny, liczący 145 osób, ma pełne prawo do manifestowanej dumy.

Stanisław Borowski

PRZEWÓD HABILITACYJNY DRA JERZEGO LUCIŃSKIEGO

W dniu 27 XI 1970 r. odbyło się posiedzenie Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM w Poznaniu poświęcone zakończeniu przewodu habilitacyjnego dra Jerzego Lucińskiego.

Jerzy Luciński urodził się 24 I 1928 r. w Bydgoszczy. Studia prawnicze ukończył w 1952 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Od 1 XI 1958 r. pracuje w Instytucie Historii PAN, od 1964 r. i obecnie jako adiunkt dokumentacji naukowej. W 1963 r. uzyskał stopień doktora nauk prawnych na podstawie rozprawy pt: *Majątki ziemskie panującego w Małopolsce do roku 1385*.

Zainteresowania naukowo-badawcze J. Lucińskiego koncentrują się wokół problemów z zakresu historii państwa i prawa Polski epoki feudalnej, studiów źródłoznawczych i edytorskich. Dorobek naukowy dra J. Lucińskiego obejmuje, poza opublikowanymi rozprawami doktorską i habilitacyjną, 4 artykuły, kilkanaście recenzji, współudział przy publikacji wydawnictwa źródłowego i około 100 haseł do reedycji publikacji międzynarodowej.

Przewód habilitacyjny dra Jerzego Lucińskiego został wszczęty uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM z dnia 23 VI 1970 r., na podstawie rozprawy pt.: *Rozwój królewszczyzn w Koronie od schyłku XIV w. do XVII w.*, wydanej przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Prace Komisji Historii, z. 3, t. 19, Poznań 1970. Na recenzentów pracy Rada Wydziału powołała: prof. dr Józefa Matuszewskiego (UŁ), prof. dr. Janusza Deresiewicza (UAM) i prof. dr Zdzisława Kaczmarczyka (UAM), a w skład komisji do przeprowadzenia niektórych czynności związanych z przewodem habilitacyjnym: prof. dr Z. Kaczmarczyka, doc. dr hab. B. Lesińskiego i doc. dr J. Wisłockiego. Komisja ta pozytywnie oceniła dotychczasowy przebieg przewodu habilitacyjnego i na tej podstawie zostało zarządzone kolokwium habilitacyjne. Kolokwium to przeprowadzono w dniu 27 XI 1970 r. na posiedzeniu Rady Wydziału, któremu przewodniczył dziekan prof. dr Z. Radwański.

W toku kolokwium prof. dr J. Matuszewski zapytał o ocenę Liber Beneficiorum Długosza jako źródła historycznego. W odpowiedzi dr J. Luciński omówił treść Księgi zawierającej opisy posiadłości ziemskich kościoła w diecezji krakowskiej oraz liczne informacje dodatkowe i zwrócił uwagę na niepełny charakter przekazów o własności królewskiej. Prof. dr J. Matuszewski poprosił następnie o przedstawienie etapów polskiej skarbowości przedrozbiorowej. Habilitant wyróżnił i scharakteryzował te etapy, poczynając od czasów pierwszych Piastów, poprzez

etap rosnącej roli posiadłości monarszych, okres ruchu egzekucyjnego i rozdziału skarbu na publiczny i nadworny, kończąc na okresie wzrostu podatków pośrednich i upadku Rzeczypospolitej. W odpowiedzi na kolejne pytanie prof. dr J. Matuszewskiego, dr J. Luciński dokonał oceny związków między ustrojem politycznym Polski a rozbiorami, podkreślając słabsze natężenie czynników rozkładu w ustroju politycznym państw ościennych.

Z kolei prof. dr J. Deresiewicz poprosił o rozwinięcie tezy, że dobra monarsze są problemem nie tylko z dziejów skarbowości, lecz i zagadnieniem ustroju społecznego Polski oraz o omówienie stosunków społecznych w królewskich wzniesieniach w zestawieniu z dobrami szlacheckimi i duchownymi. Dr J. Luciński omówił zagadnienie stosunków społecznych i podkreślił, że stosunek do ziemi, jako podstawowego w państwie feudalnym środka produkcji, wyznaczał pozycję w społeczeństwie. Określenie zaś położenia chłopów w królewskich wzniesieniach wymagałoby — zdaniem habilitanta — zbadania kierunku ich zbiegostwa.

Prof. dr Z. Kaczmarczyk zapytał o przyczyny częstszego niż lenno występowania w Polsce zastawu, jako formy prawnej pomniejszania posiadłości królewskich. Odpowiadając dr J. Luciński przedstawił kilka przyczyn powodujących małe rozpowszechnienie lenna w Polsce, zaliczając do nich m. in. dążenie lenników do zmiany posiadłości lennych we własność alodialną, przez co wychodziły one trwale z dyspozycji monarszej.

W dalszej części kolokwium habilitant odpowiadał na pytania prof. dr S. Waszaka i prof. dr K. Kolańczyka. W odpowiedziach omówił metodę statystyczną zastosowaną w rozprawie habilitacyjnej oraz występujące obok zastawu inne formy prawne przenikania własności państwowej do rąk prywatnych.

Po skończeniu kolokwium odbyła się dyskusja, w której głos zabierali: prof. dr J. Matuszewski, dziekan prof. dr Z. Radwański, prof. dr J. Deresiewicz, prof. dr K. Kolańczyk i prof. dr Z. Kaczmarczyk. Dyskutanci stwierdzili, że dr Jerzy Luciński w czasie kolokwium wykazał wiedzę z zakresu historii państwa i prawa Polski, a jego dotychczasowy dorobek świadczy o dużej dojrzałości naukowej.

W tajnym głosowaniu Rada Wydziału Prawa i Administracji podjęła uchwałę o pozytywnej ocenie kolokwium habilitacyjnego oraz o nadaniu dr Jerzemu Lucińskiemu stopnia doktora habilitowanego z zakresu historii państwa i prawa polskiego.

Ewa Borkowska-Bagińska

ROCH KNAPOWSKI

1892 - 1971

Dnia 18 maja 1971 roku, w wieku 79 lat zmarł w Poznaniu prof. dr Roch Knapowski. Zmarły był wybitnym znawcą antycznej skarbowości i stosunków gospodarczych i przez okres 40 lat związany był z Uniwersytetem Poznańskim.

Roch Knapowski urodził się 16 VIII 1892 r. w Poznaniu, gdzie ojciec jego Stanisław był właścicielem Drukarni Narodowej i redaktorem „Postępu”, codziennej gazety ludowej. W 1911 r. ukończył w Poznaniu 9-klasowe gimnazjum klasyczne. W tymże roku podjął studia z zakresu ekonomii politycznej i prawa na uniwersytetach w Berlinie, Monachium, Lipsku, Fryburgu i Heidelbergu. Na tym ostatnim w 1916 r. uzyskał doktorat filozofii na podstawie pracy o koniunkturach gospodarczych w Anglii.

Od 1919 r. pracował w Ministerstwie Przemysłu i Handlu w Warszawie, najpierw na stanowisku referenta, a następnie st. referenta. Z tego tytułu przebywał na polecenie Ministra Przemysłu i Handlu w 1920 r. w Wiedniu dla załatwienia likwidacji polsko-austriackiej umowy kompensacyjnej. W latach 1921-1923 pełnił obowiązki sekretarza Dyrekcji Banku dla Handlu i Przemysłu w Warszawie. W latach 1922 i 1923 przebywał w sprawach rozwinięcia stosunków gospodarczych Polski z zagranicą w Konstantynopolu i we Włoszech. Poczynając od 1923 r. prof. R. Knapowski związał się z Uniwersytetem Poznańskim, gdzie najpierw powołany został na stanowisko zast. profesora z zakresu nauki gospodarstwa światowego, a w roku następnym na równorzędne stanowisko z zakresu nauki skarbowości i prawa skarbowego.

W 1930 r. habilitował się na ówczesnym Wydziale Prawno-Ekonomicznym z zakresu nauki skarbowości i prawa skarbowego na podstawie rozprawy o dualizmie w teorii ilościowej pieniądza. W tymże roku został też członkiem Komisji Nauk Społecznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Jego zainteresowania naukowe nie ograniczały się jednak do nauki skarbowości i prawa skarbowego, lecz sięgały kultury i dziejów świata antycznego. Zapewne zaważyły na tym jego młodzieńcze zainteresowania, które zostały rozwinięte na uniwersytetach w Berlinie i w Lipsku, gdzie Zmarły słuchał specjalnych wykładów z zakresu historii i geografii starożytnej oraz prawa rzymskiego. Wynikiem tych zainteresowań i dociekań była obszerna praca nad rachunkami skarbowymi imperium rzymskiego za Trajana (tom I), przyjęta do druku przez Polską Akademię Umiejętności w 1938 r. Druk tej pracy został jednak przerwany na skutek wybuchu wojny.

Lata okupacji spędził Zmarły w Ostrowcu Świętokrzyskim, dokąd został wywieziony przez okupanta. Przez pewien okres okupacji przebywał w majątku Garbacz (pow. opatowski), gdzie pomagał w zarządzaniu nim, udzielał tajnych lekcji oraz pracował naukowo.

Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych R. Knapowski powrócił do Poznania i zgłosił się do pracy w Uniwersytecie. Tu też w 1945 r. otrzymał nominację na profesora tytularnego nauki skarbowości i prawa skarbowego, a w roku następnym został powołany na stanowisko docenta etatowego. Od 1946 r. był członkiem Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, członkiem Komisji Doradczej przy Urzędzie Zatrudnienia z ramienia Uniwersytetu Poznańskiego, a od

1947 r. także członkiem Komisji Historycznej PTPN i członkiem Komisji Kontrolującej Uniwersytetu Poznańskiego, Na przełomie lat 1947/48 został członkiem Komisji Rewizyjnej PTPN, a w roku akademickim 1948/49 członkiem Komisji Oszczędnościowej na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP.

Równoległe z pracą na Wydziale Prawno-Ekonomicznym rozwija R. Knapowski swoje zainteresowania antyczną historią polityczną i gospodarczą. Wynikiem tych zainteresowań była praca pt. *Fragmenta rationum regni Aegypti a scriptoribus Graecis et Latinis collecta annotationibus instructa* oraz praca „o łupach platejskich”. Na podstawie tej ostatniej w grudniu 1947 r. habilitował się w Krakowie na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego z zakresu historii starożytnej. Habilitacja ta została w roku następnym zatwierdzona przez Ministerstwo Oświaty, co umożliwiło Senatowi UP wystąpienie w 1949 r. do Ministerstwa z wnioskiem o powołanie Rocha Knapowskiego na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Katedrze Historii Starożytnej. W roku akademickim 1949/50 R. Knapowski podjął wykłady i ćwiczenia z zakresu historii starożytnej i języka egipskiego na Wydziale Humanistycznym UP. W 1959 r. R. Knapowski został decyzją Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego powołany na stanowisko profesora zwyczajnego w Katedrze Prawa Finansowego, gdzie pracował do chwili przejścia w stan spoczynku w 1962 r.

Kierunki zainteresowań Zmarłego przesądziły o treści jego dorobku naukowego. Obejmuje on nade wszystko zagadnienia gospodarcze i skarbowe. Na szczególniejszą uwagę zasługuje ta część dorobku naukowego, która dotyczy unikalnej w naszej literaturze problematyki skarbowości antycznej. Z tej dziedziny można by wymienić tylko niektóre prace, jak wspomnianą już pracę o rachunkach skarbowych imperium rzymskiego za czasów Trajana, obszerną monografię wydaną w języku niemieckim pt. *Der Staatshaushalt der römischen Republik* (Frankfurt a/M 1961, ss. 119), czy też pracę o finansach wojennych Aleksandra Wielkiego oraz interesujące opracowanie o zagadnieniach chronologii i zasięgu podróży Piteasa z Marsylii (Poznań 1958, ss. 39). Nie sposób tu wymienić wszystkich pozycji wspomnianego dorobku, jest ich zbyt wiele. Wiele pozycji tłumaczonych było przez autora i wydawanych za granicą, m. in. w Stanach Zjednoczonych AP, w Japonii, we Włoszech i NRF. Dzięki tym publikacjom wzbogacona została literatura światowa z zakresu tak unikalnej problematyki.

Krótkie przypomnienie sylwetki i dzieł Zmarłego wskazuje na wielostronność jego zainteresowań, erudycję i ogromną pracowitość oraz pasję i sumienność badawczą. Uczestniczył przy tym w wielu przewodach doktorskich jako recenzent prac z zakresu skarbowości i historii starożytnej.

Odszedł od nas uczony, którego dzieło przywoływać będzie wdzięczną pamięć jego kolegów i wychowanków.

Andrzej Komar